

27. *Łodziński S.* Bieda, wykluczenie i marginalizacja społeczna [Електронний ре-сурс] / S. Łodziński. – Режим доступу : <http://www.ppt2txt.com/r/9219b1b0/>.

Васютинський В. А. Стиль жизни как социально-психологическая характеристика культуры бедности

Социально-психологический смысл стиля жизни раскрыт путем его сопоставления с образом жизни, взаимодействием с действительностью, жизнедеятельностью, поведением, социальными практиками. Рассмотрены его внешние и внутренние, сознательные и бессознательные, индивидуальные и коллективные параметры. Описаны функции стиля жизни как влияние на решение проблем, внутри- и межличностную интеграцию, деятельностное целеполагание, ценностно-ориентационное самоопределение, личностный выбор, творческую самореализацию, психологическую защиту. На основе ряда типологий определены индивидуально-психологические черты, наиболее присущие носителям культуры бедности.

Ключевые слова: стиль жизни, индивидуальный стиль, стилизация, устойчивые формы поведения, культура бедности.

Vasyutynsky V. O. Lifestyle as a social-psychological distinctive feature of culture of poverty

Social-psychological sense of lifestyle is revealed by comparing it to the way of life, interaction with reality, vital activity, behaviour, social practices. Its external and internal, conscious and unconscious, individual and collective parameters are considered. The functions of lifestyle are described as an influence on problem solving, an intrapersonal and interpersonal integration, an activity-based goal-setting, self-determination in one's own value system, personal choice, creative self-realization as well as psychological defence. Based on the range of typologies, the author identifies those individual-psychological traits that are most intrinsic in the representatives of culture of poverty.

Key words: lifestyle, individual style, stylization, steady forms of conduct, culture of poverty.

© Васютинський В. О.

Ю. С. Кальницька

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Представлено результати історіографічного і джерелознавчого аналізу інтелектуальної спадщини українських мислителів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Окреслено деякі методологічні проблеми вивчення історії соціальної психології в Україні. Виділено низку основних сфер проблематики соціально-психологічного знання в Україні означеного періоду. Розглянуто і проаналізовано зміст виокремлених соціально-психологічних ідей у сферах етнопсихології та психології впливу.

Ключові слова: історія соціальної психології в Україні, етнопсихологія, психологія народів, психологія впливу.

Проблема. “Історію слід постійно переписувати, вона повсякчас перебуває у стадії становлення і подолання самої себе...”, – писав відомий французький історик Фернан Бродель [2, с. 122]. Для вітчизняної соціальної психології навіть таке застереження є передчасним, адже вона й досі не має жодної написаної історії. Як влучно зауважив В. А. Роменець, “вивчення історії науки виховує викладача або дослідника таким чином, що він мусить надійно спиратися на значний матеріал багатомісячних пошуків і великих знахідок своїх попередників, використовуючи його як “архетип” істини, котрим пройнята історія людської культури” [9, с. 4]. А отже, не викликає сумнівів, що розвиток сучасної вітчизняної соціальної психології як самодостатньої дисципліни неможливий без осмислення та узагальнення великого історичного спадку вітчизняної соціально-психологічної думки, зокрема без звернення до її витоків, що сягають другої половини XIX – початку XX ст.

Написання більш-менш повної і розгорнутої історії соціально-психологічної науки в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття пов’язане з низкою труднощів. По-перше, історія вітчизняної соціальної психології належить до найменш розроблених сфер психологічної науки. Наразі у вітчизняній і зарубіжній літературі практично немає належного рівня досліджень з цієї тематики, а відтак – хоча б поверхово, контурно позначених стратегій таких досліджень. По-друге, певна складність виявляється у виділенні власне соціально-психологічних поглядів із комплексу тісно пов’язаних між собою загальнофілософських, культурно-світоглядних, громадсько-політичних та інших такого роду проблем у науковій спадщині багатьох вітчизняних мислителів. Особливості суспільно-політичного становища України через одночасне її перебування у складі двох імперій, Російської та Австро-Угорської, у період досліджуваної доби теж створюють певні труднощі. І, нарешті, методологічний плюралізм сучасних теорій соціально-психологічної науки постійно розширює і без того надзвичайно строкате предметне поле, позначене впливами різних парадигм, що унеможливило єдиний несуперечливий погляд на віднесення тієї чи іншої ідеї до певного одного кола соціально-психологічних проблем чи певної однієї теорії.

Цілком зрозуміло, що перша спроба автора звернути увагу на багатство соціально-психологічної проблематики у творчості українських мислителів не може з вичерпною повнотою представити історію соціальної психології в Україні.

Мета статті: привернути увагу до найбільш яскравих постатей, пов'язаних із розвитком соціально-психологічної думки в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.; дати опис їхніх інтелектуальних здобутків з позиції їхньої значущості для соціальної психології, визначити дальші шляхи досліджень у цій сфері.

У нашій роботі ми віддали перевагу проблемному принципів побудови дослідження, разом з тим не виключаючи і хронологічного. Такий підхід дає змогу простежити динаміку розвитку соціально-психологічного знання шляхом виявлення змін проблематики залежно від зовнішніх, особистісних та внутрішніх чинників детермінації науки [6]. Це передбачає дослідження творчості і доробку окремих мислителів та вчених, відстеження еволюції основних понять і методів у контексті постановки та розв'язання проблеми.

Починаючи наш аналіз, хочемо звернути увагу на своєрідність становлення і розвитку соціально-психологічного знання в Україні у дореволюційний період (до 1917 р.). Суттєвою особливістю соціально-психологічних ідей у вітчизняній інтелектуальній думці була їх включеність у різноманітні сфери практичної діяльності, як-от: криміналістику, психіатрію, військову справу. У працях українських мислителів другої половини XIX ст. спостерігається поступовий перехід від суто умоглядних теоретичних розмірковувань про різноманітні соціально-психологічні феномени до їх практичного вивчення. Принципові зрушення в осягненні соціально-психологічних явищ відбулися у зв'язку з поступовим зростанням ролі, а відтак домінуванням експериментальної психології над інтроспективною (або, як її ще називали, – досвідною). Цьому неабиякою мірою сприяло неухильне збільшення популярності позитивістської методології у дослідженні психічних явищ, а також активне ознайомлення вітчизняних учених із концепцією експериментальної психології В. Вундта, у тому числі безпосередньо на практиці в його лабораторії в Лейпцизі.

Проведений історіографічний і джерелознавчий аналіз дав змогу виокремити такі галузі вітчизняної інтелектуальної думки другої половини XIX – початку XX ст., які містять соціально-психологічні ідеї:

1) етнографія та мовознавство: В. М. Гнатюк (1871–1926), М. С. Грушевський (1866–1934), Ф. К. Вовк (1847–1918), М. П. Драгоманов (1841–1895), О. О. Потебня (1825–1891), Д. М. Овсянико-Куликовський (1853–1920), І. Я. Франко (1856–1916);

2) психіатрія: П. І. Ковалевський (1850–1931), М. В. Країнський (1869–1951), І. О. Сікорський (1842–1919);

3) юриспруденція і криміналістика: Л. Є. Владіміров (1845–1917), А. Ф. Коні (1844–1927);

4) філософія і психологія: М. Я. Грот (1852–1899), М. М. Ланге (1858–1921);

5) психологія творчості: Д. М. Овсянико-Куликовський (1853–1920), А. Г. Горнфельд (1867–1941), Т. І. Райнов (1888–1958), І. Я. Франко (1856–1916);

6) військова психологія і соціологія: М. М. Головін (187–1944), М. І. Драгомиров (1830–1905), М. О. Ухач-Огорович (1860–?), Б. О. Кістяківський (1868–1920), А. С. Звоницька (1897–1942).

Не можна не помітити, що майже всі мислителі, чия інтелектуальна спадщина містить ідеї соціально-психологічного характеру, були представниками різних наук гуманітарного профілю, а не лише психології. Водночас психологи, беручи за основу чи-то ідеалістичну, чи-то матеріалістичну світоглядну парадигму, зверталися передусім до психології індивіда, а вже потім – до колективних психічних явищ або ж психічних явищ, зумовлених належністю індивіда до групи та соціуму.

На основі аналізу інтелектуальних надбань вітчизняних мислителів другої половини XIX – початку XX ст. усі віднайдені соціально-психологічні ідеї можна об'єднати в окремі сфери проблематики, які стали основою формування соціально-психологічного знання в Україні. Ідеться про такі сфери, як *етнопсихологія, психологія впливу, психологія асоціальної/злочинної поведінки, соціальна психологія особистості, психологія спілкування, психологія мас і натовпу*.

Спробуємо представити і коротко охарактеризувати основний зміст соціально-психологічних ідей, включених у ті сфери, що були найбільш “плідними” для дальшого становлення і розвитку соціально-психологічного знання, а саме *етнопсихологію і психологію впливу*.

Етнопсихологія (психологія народів)

Початок соціально-психологічних студій на теренах України пов'язаний саме з етнічною психологією, яка у свого часу виникла на ґрунті етнографії, мовознавства та фольклористики, що швидко розвивалися в середині XIX ст. На цей час у середовищі української інтелігенції актуалізувалося прагнення до усвідомлення власного менталітету, що знайшло відображення в намаганні виділити й описати психологічні особливості свого народу, пізнати “національний характер”, особливості “народної душі”, під якими малися на увазі головним чином настановлення, цінності, вірування, спільні для всіх членів суспільства. У поняття “народної душі” часто включали мову, яка є рідною для представників даної нації, або ж найбільш поширені традиції, міфи, легенди, прислів'я. Головним об'єктом уваги тогочасних представників інтелектуальної думки стали нація, народ, його національне самовизначення, національний менталітет, характер. Інакше

кажучи, за сучасною науковою термінологією, на перший план вийшли проблеми великих груп і спільнот.

У першій половині XIX ст. проблематика національного характеру та світогляду особливо ґрунтовно і послідовно висвітлювалася в працях українських мислителів Лівобережної України, зокрема І. І. Срезневського (1812–1880), А. Л. Метлинського (1814–1870), О. М. Бодянського (1808–1877), М. І. Костомарова (1817–1885), М. О. Максимовича (1804–1873), П. О. Куліша (1819–1897) та ін. З позицій психологізму українські вчені-гуманітарії заглиблювались у внутрішні світоглядні і спонукальні чинники повсякденного життя народу.

У другій половині XIX ст. перші етнопсихологічні студії, що містили елементи соціально-психологічного характеру, були започатковані членами Південно-Західного відділу Імператорського Російського географічного товариства (Київ) та вченими “Гуртка етнографічно-статистичного” (Львів). У 40–50-х роках (задовго до опублікованої у 1886 р. статті В. Вундта “Про цілі і шляхи етнічної психології”) К. М. Бер, М. І. Надєждін, К. Д. Кавелін та інші члени етнографічного відділення Імператорського Російського географічного товариства сформулювали основні принципи етнографічної науки, у тому числі “психологічної етнографії” (іншими словами – етнічної психології), які стали втілюватися в життя членами цього товариства і зокрема його українським осередком – Південно-Західним відділом. У зібраних у центральних губерніях Росії, в Білорусії та Україні етнографічних матеріалах соціально-психологічні спостереження виявилися включеними в загальні описи народного побуту, соціальних відносин та особливостей мови. Це спостереження передусім містили опис внутрішньосімейних стосунків, становища жінки в сім’ї і пов’язаних із ним рис характеру та особливостей поведінки. Із тієї сукупності задумів вивчення народної психології, які намагалося втілити Географічне товариство, К. Д. Кавеліним була виокремлена ідея психологічного аналізу пам’яток культури, що була суголосною концепції “психології народів” В. Вундта.

Організований у 1883 р. й очолюваний І. Я. Франком “Гурток етнографічно-статистичний” ставив собі за мету передусім практичні суспільно-політичні цілі, зокрема вивчення життя і світогляду народу. Франко мав намір разом із членами Гуртка розпочати дослідження суспільної психології. У колективно розробленій “Програмі до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід” дослідники орієнтувалися на соціально-психологічне вивчення психології народу, що позначилося на характерному формулюванні запитань: “Як розуміє нарід?”, “У чім добачує нарід?”, “Як глядить нарід?”, “Що уважає нарід?”, “Як трактує нарід?” тощо. Важливими пунктами цієї “Програ-

ми” важливими моментами стали дослідження соціально-психологічних механізмів конформізму (“пресія моральна громади щодо одиниці”), вивчення соціально-психологічних настановлень, таких як “погляд людей на громаду”, “як ставиться нарід до других народів”. Дослідження соціально-психологічних аспектів передбачало використання даних фольклористичних розвідок (“які є про се в народі оповідання, пісні, приповідки”) [8]. Систематичні дослідження фольклору західноукраїнські вчені публікували в спеціальному виданні “Етнографічний збірник”, який виходив у Львові з 1895 р.

Наприкінці XIX ст. психологія “народного духу” була також предметом досліджень етнографів, письменників та істориків – членів Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (В. М. Гнатюк, М. С. Грушевський, Ф. К. Вовк). У своїх публікаціях етнографи виокремлювали характерні риси національної своєрідності українців, яка проявляється в народній творчості. Так, М. С. Грушевський та І. Я. Франко вважали, що не можна повноцінно пізнати душу народу без вивчення народної творчості, адже її продукти слугують важливим джерелом для розуміння типових поглядів і думок українського народу про певні соціально-економічні та історичні події. Пізніше, у першій чверті XX ст., характеристику світогляду українського народу досліджували західноукраїнські вчені С. Бaley (1885–1952), І. Мірчук (1891–1961) та Я. Ярема (1884–1964).

Подальший розвиток дослідження психічного складу народу та колективної свідомості дістали в царині поєднання здобутків психології і лінгвістики. Підтримки й популярності у вітчизняному інтелектуальному середовищі набула ідея німецьких мовознавців, згідно з якою основою народної психології є мова. Саме вона зумовлює існування етнічних спільнот (ця думка перебувала в тісному зв’язку із психологічним напрямом у мовознавстві, який був започаткований ще В. Гумбольдтом). Найбільш глибоко і ґрунтовно ця ідея розкривалася в працях видатного українського вченого О. О. Потебні, ім’я якого пов’язане із психологічним напрямом у мовознавстві та літературознавстві. Концепція Потебні наголошувала на тісному взаємозв’язку мови – мислення – світобачення і психічної діяльності індивідів та народу. “Дух народу” і національна своєрідність його психічного складу розглядалися крізь призму зафіксованих у мові проявів цього складу та свідчень накопиченого загальнонаціонального історичного досвіду. У праці “Думка і мова” Потебня аналізує еволюцію мисленневих структур, якими оперує окремий індивід, який опановує ці структури шляхом засвоєння мови. Індивіди, які мислять певною мовою, сприймають дійсність через внутрішні форми, які закарбувались у ній. Таким чином, національну мову дослідник тлумачив як орган, що утворює та організовує думку, а отже, і процес мислення [7].

Психологічні аспекти проблематики нації, націоналізму, національного почуття та національної самосвідомості знайшли відображення і в теоретичних розвідках українських психіатрів, зокрема І. О. Сікорського та І. П. Ковалевського.

Серед основних праць Сікорського на цю тему – “Риси із психології слов’ян. Промова, виголошена на урочистому засіданні Слов’янського благодійного товариства 14 травня 1895 р.” (1895), “Про психологічні засади націоналізму” (1910), “Руські та українці: катехізис націоналіста” (1913), “Що таке нація та інші форми етнічного життя?” (1916), де він досліджував основні психологічні риси російського та українського народів. Сікорський виділяв такі атрибути “народної (національної) душі”, як мова, поезія, художня творчість, школа, преса, релігія. У праці “Українці та росіяни” вчений обґрунтував тезу, відповідно до якої представники кожної національності вже від народження мають певні психічні особливості, що відрізняють їх від дітей інших народів, таким чином стверджуючи принцип біологічно-спадкової передачі психічних ознак.

Коло інтересів харківського психіатра П. І. Ковалевського також включало психологічні аспекти проблематики нації, дослідженню яких присвячено його праці “Основи російського націоналізму” (1912), “Націоналізм та національне виховання в Росії” (1912), “Психологія російської нації” (1914). У своїх теоретичних роботах Ковалевський подає власні визначення понять нації, націоналізму, національного почуття та національної самосвідомості. Так, нація, за Ковалевським, – це велика група людей, об’єднаних між собою єдністю походження, єдністю історичної долі та боротьби за існування, єдністю фізичних і душевних якостей, культури, віри, мови і території. Націоналізм може проявлятися подвійно: у формі національного почуття і національної свідомості. Ковалевський вважав, що на національні особливості народу, як і окремої людини, впливають два чинники – спадковість та умови життя. Він розглядає і порівнює національні особливості психіки трьох слов’янських народів: великоросів, малоросів та білоросів, вважаючи їх за походженням однією нацією. Утім, учений визнає, що ці народи мають деякі риси, які відрізняють їх один від одного.

Таким чином, у досліджуваний нами період українськими мислителями було окреслено ряд важливих дослідницьких проблем, а саме: національний характер, національна самосвідомість, співвідношення національної психології і мови тощо, які стали підґрунтям сучасного напрямку соціально-психологічних досліджень великих груп і спільнот.

Психологія впливу

Залежність індивідуальної психіки від соціальних впливів під час міжособової взаємодії (зокрема з позицій неврології, вивчення феноменів гіпнозу і навіювання) намагалися витлумачити вчені різного профілю та світоглядних позицій. Особливий поштовх до зародження ідей, що стосувалися специфічних форм міжособової взаємодії, і зокрема взаємовпливу людей, у середині XIX ст. дала психіатрична практика. У цей час вітчизняні і зарубіжні психіатри та правознавці приділяли, наприклад, чимало уваги опису і тлумаченню так званих психічних епідемій, що періодично виникали на території Російської імперії. У різноманітних тлумаченнях цього соціально-психологічного явища провідними російськими та українськими психіатрами відчувався вплив західноєвропейської соціальної психології, зокрема ідей Г. Тарда. Під психічними епідеміями фахівці-психіатри розуміли масові психічні захворювання та поширення серед великої кількості людей якої певної ідеї, що зумовлювала їх однакові дії. На рівні наукових знань свого часу вчені шукали пояснення механізмів наслідування та навіюваності, які у своїх крайніх проявах набували форми психічних епідемій.

Так, у період з другої половини XIX до початку XX ст. відомі психіатри, серед яких К. С. Агаджанянц, В. М. Бехтерев, А. І. Климентовський, М. Ю. Лахтін, Є. В. Пелікан, І. О. Сікорський, А. А. Токкарський, В. Х. Кандинський, С. С. Корсаков, С. І. Штейнберг, вивчали різні прояви аномальної групової поведінки, що мала ознаки зараження (такі явища кваліфікувалися як контагіозні психічні епідемії). Численні колективні прояви психічних відхилень різного характеру викликали постійний інтерес у спеціалістів, які намагалися пояснити це явище і визначити причини, що зумовили його виникнення. Учені-психіатри часто пояснювали схильність людей до деструктивної колективної поведінки прагненням особистості знизити рівень внутрішньої психоемоційної напруженості шляхом психологічного захисту від ірраціонального, використовуючи нібито ефективні методи відволікання (моління, релігійний екстаз, алкоголь тощо), особливо в періоди суспільних соціально-економічних негараздів, які викликали в населення стан напруженого очікування [6].

Деструктивні форми колективної поведінки, зокрема релігійні епідемії та масові вбивства/самогубства, стали предметом дослідження київського психіатра професора І. О. Сікорського під час вивчення ним релігійних психічних епідемій та. У його працях (“Про двадцять п’ять живцем похованих у Терновських хуторах”, “Психопатична епідемія 1892 року в Київській губернії”) є багато цікавого для розуміння явищ міжособового впливу, психічної індукції, навіювання, гіпнозу, наслі-

дування, зараження, колективної поведінки та її механізмів, масової деструктивної поведінки [10; 11]. У своїх дослідженнях учений характеризує співвідношення особистісно-індивідуальних і зовнішніх соціальних причин деструктивної поведінки людей у контексті прояву феноменів емоційного і психічного зараження та навіювання. На основі власних спостережень та аналізу він дійшов висновку, що релігійні епідемії зумовлені внутрішніми психічними і зовнішніми соціальними чинниками, які взаємно підсилюючись, інтенсифікують процес зараження в проявах деструктивної колективної поведінки. У результаті Сікорський розглядає терновські самозакопування як приклад сили самонавіювання в групі людей, що жили в атмосфері забобонів, марновірства та хибних ідей. Трагедія Терновських хуторів набула широкого розголосу в пресі та наукових колах. Харківський правознавець Л. Є. Владіміров так охарактеризував це явище: “Терновська історія є результатом глибокої розумової темряви, що стала сприятливим ґрунтом для впливу сильної волею особистості, безумовної невротатки” [3, с. 203]. До такої ж думки схилився і В. М. Бехтерев, виголошуючи свою промову “Роль навіювання в суспільному житті” (1897) [1]. Утім, на відміну від Бехтерева, який розглядає трагедію Терновських хуторів суто як приклад феномена навіювання, Владіміров робить акцент на низькій освіченості як окремої людини, так і групи людей, цілого прошарку населення, “ідеї” яких можуть спричинювати деструктивну поведінку з фатальними наслідками.

Харківський психіатр професор М. В. Країнський на практиці досліджував явища навіювання, наслідування та зараження у формах колективної поведінки під час “епідемій біснування” у Новгородській губернії. Причини цих явищ він вбачав як у медичних, соціальних, культурних, так і в соціально-психологічних чинниках (нужденність, нещасття, забобони, досить поширені уявлення про чаклунів та відьом, які вселяють у людей нечисту силу). На думку дослідника, епідемічний розвиток біснування пов’язаний, і це цілком очевидно, із психологією натовпу. Детально погляди Країнського представлено в праці “Псування, причинні та біснуті як явища російського народного життя” (1900) [5]. Епідемії біснування на території Російської імперії в цей період також вивчали такі видатні російські психіатри, як І. М. Балінський, В. М. Бехтерев, С. І. Міцкевич, П. І. Якобій [12], які теж вдавалися до аналізу навіювання та зараження як феноменів масової поведінки.

Цікаво, що експериментальний спосіб вивчення схильності індивіда до навіюваності запропонував професор Л. Є. Владіміров ще 1901 р. у праці “Психологічне дослідження в карному суді” [3]. За один із методів вивчення психічних процесів піддослідного вчений визначає психологічні випробовування – “mental tests”. Як приклад

застосування такого тестування Владіміров наводить експеримент з виявлення ступеня навіюваності індивіда: “Піддослідному кажуть: “Ось три флакони з парфумами”. – При цьому, перед ним ставлять два флакони з водою, без жодного запаху, і один – з парфумами. Піддослідний піддається або не піддається навіюванню/переконанню. Таким випробовуванням перевіряється ступінь навіюваності” [там само, с. 193].

Соціально-психологічні аспекти міжособового впливу (зокрема впливу індивіда на групу і навпаки) досліджувалися також вітчизняними юристами і психіатрами, що працювали у сфері медико-психіатричної судової експертизи. Їхньою основною метою було: з’ясувати мотиви прийняття рішення присяжними та психологічні механізми впливу на них (О. М. Бобрищев-Пушкін), дослідити психологію судової промови (А. Ф. Коні), виявити методи психолого-педагогічного впливу з метою перевиховання злочинця (А. Ф. Коні, П. І. Ковалевський).

Висновки. Розвиток соціально-психологічної думки в Україні, а відтак перетворення її на самостійну галузь наукового знання має свою внутрішню логіку, що зумовлюється об’єктивними суспільно-історичними умовами та соціокультурним контекстом творення науки. Спроби дослідження та опису національної психіки українського народу, намагання виокремити її характерні риси простежуються в українських інтелектуальних колах ще з кінця XVIII – початку XIX ст. Тяглисть цієї традиції реалізується в оригінальних концепціях народного духу, характеру, національної свідомості вітчизняних мислителів другої половини XIX ст. Варто відзначити паралельний розвиток і глибоку зацікавленість проблематикою психології народів в перших соціально-психологічних теоріях Західної Європи. Це ще раз підтверджує, що соціально-психологічна думка викристалізовувалася саме в тих аспектах і тих напрямках, які були найбільш суголосні тогочасним суспільним реаліям, віддзеркаленням котрих і стала інтелектуальна творчість вітчизняних мислителів.

У другій половині XIX – на початку XX ст. соціально-психологічне знання здебільшого було суміжним із психіатрією і судовою практикою, а соціально-психологічні проблеми знаходили своє відображення в практичній, експериментальній та науково-дослідницькій діяльності медиків-психіатрів і юристів. Віднайдені матеріали свідчать про величезний з погляду розвитку соціальної психології евристичний потенціал вітчизняної інтелектуальної спадщини, що до цього часу ще не піддавалася глибокому і всебічному аналізу і чекає на своїх дослідників.

Поза межами нашого огляду наразі залишилися такі сфери соціально-психологічної проблематики, актуальної для вітчизняних мис-

лителів другої половини XIX – початку XX ст., як психологія злочинної поведінки, соціальна психологія особистості, психологія мас і натовпу, психологія міжособової взаємодії та спілкування. Ці питання ми розглянемо в наступних наших розвідках, присвячених історії становлення соціально-психологічного знання на вітчизняних теренах.

Література

1. *Бехтерев В. М.* Роль внушения в общественной жизни. Речь, произнесенная проф. В. М. Бехтеревым в актовом годичном собрании Императорской Военно-медицинской академии 18 декабря 1897 г. – Санкт-Петербург : К. Л. Риккер, 1898. – 53 с.
2. *Бродель Ф.* Динамика капитализма : пер. с фр. / Фернан Бродель. – Смоленск : Полиграмма, 1993. – 128 с.
3. *Владимиров Л. Е.* Психологическое исследование в уголовном суде / Л. Е. Владимиров. – М. : Тип-фия А. А. Левенсона, 1901. – 293 с.
4. *Каннабих Ю. В.* История психиатрии / Ю. В. Каннабих. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. – 560 с.
5. *Краинский Н. В.* Порча, кликуши и бесноватые как явления русской народной жизни / Н. В. Краинский. – Новгород, 1900. – 243 с.
6. *Олейник Ю. Н.* Проблемологический подход в истории психологии: состояние разработки и перспективы развития / Ю. Н. Олейник // Современная психология: состояние и перспективы исследований. Ч. 4. Методологические проблемы историко-психологического исследования : матер. юбил. науч. конф. ИП РАН, 28-29 января 2002 г. – М. : Ин-т психологии РАН, 2002. – С. 165–178.
7. *Потебня А. А.* Мысль и язык: с портретом автора / А. А. Потебня. – 2-е изд. – Харьков : Типография Адольфа Дарре, 1892. – 228 с.
8. Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами Наукового товариства імені Шевченка // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. 1. – С. 1–16.
9. *Роменець В. А.* Історія психології епохи Просвітництва : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1993. – 568 с.
10. *Сикорский И. А.* О двадцати пяти заживо погребенных в Терновских хуторах (близ Тирасполя) в 1896-1897 г. / И. А. Сикорский // Сборник научно-литературных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психической гигиены в пяти книгах. Кн. первая (статьи по вопросам общественной психологии). – К. – Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1899. – С. 165–258.
11. *Сикорский И. А.* Психопатическая эпидемия 1892 года в Киевской губернии / И. А. Сикорский. – К. : Типо-Литография Имп. Ун-та Св. Владимира, 1893. – 46 с.
12. *Щиголов И. И.* Ретроспектива психических заболеваний в России. Глава 3. Классификация психических эпидемий в России по их группам [Электронный ресурс] / И. И. Щиголов // Московский психологический журнал. – 2004. – № 4. – Режим доступа : <http://magazine.mospsy.ru/nomer4/shig02.shtml>

Кальницька Ю. С. История становления социальной психологии в Украине во второй половине XIX – начале XX в.

Представлены результаты историографического и источниковедческого анализа интеллектуального наследия украинских мыслителей второй половины XIX – начала XX в. Очерчены некоторые методологические проблемы изучения истории социальной психологии в Украине. Выделен ряд основных сфер проблематики социально-психологического знания в Украине в выбранный период. Рассмотрено и проанализировано содержание выделенных социально-психологических идей в сферах этнопсихологии и психологии влияния.

Ключевые слова: история социальной психологии в Украине, этнопсихология, психология народов, психология влияния.

Kalnitskaya Yu. S. History of social psychology in Ukraine in the second half of 19th – in the beginning of the 20th centuries

The article presents the results of historiographic and source study of the intellectual heritage of Ukrainian thinkers in the second half of the 19th – in the beginning of the 20th century. The author delineates certain methodological problems of the research on history of social psychology in Ukraine. A few main domains of inquiry of social psychological knowledge in Ukraine are distinguished within the abovementioned time period. Social psychological ideas that were singled out in the domains of ethnical psychology and psychology of influence are thoroughly analyzed.

Key words: history of social psychology in Ukraine, ethnical psychology, Voelkerspsychologie, psychology of influence.

© Кальницька Ю. С.

Н. В. Хазратова

**ВПЛИВ ЗАХІДНИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ
НА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ
ПЕРЕДУМОВИ**

Статтю присвячено проблемі впливу зарубіжних (західних) соціально-психологічних ідей на розвиток вітчизняної соціальної психології. Визначено критерії оцінювання наявності-відсутності згаданого впливу та його якісних характеристик. Розглядається соціокультурна ситуація реалізації цього впливу, яка істотно позначається на його результатах. У контексті впливу соціально-психологічних ідей західної психології аналізуються напрями вітчизняної соціальної психології, що виникли і розвивалися в Україні після проголошення її незалежності.

Ключові слова: ідея, вплив, критерії оцінювання, соціокультурні умови.